

Karaktärisering och kulturhistorisk värdering

Dörrarps kyrka

Dörrarps socken i Ljungby kommun
Kronobergs län

Smålands museum
Thomas Lissing
2007

Inledning

Bakgrund och syfte

I samband med upprättandet av vård- och underhållsplaner för kyrkor i Växjö stift har Smålands museum på uppdrag av BSV arkitekter AB i Värnamo genomfört en karaktärisering och kulturhistorisk värdering av Dörarps kyrka under vintern 2006-07. De kyrkor som berörs är de som tillhör Svenska kyrkan och omfattas av kulturminneslagen, dvs. kyrkobyggnader som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Karaktäriseringen och den kulturhistoriska värderingen syftar till att användas som underlag för vård- och underhållsplanen.

Nedanstående material består av en historik över kyrkobyggnaden, en beskrivning av exteriör och interiör samt en kulturhistorisk bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering samt arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur, däribland hembygds litteratur. De redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av kyrkobyggnadens historia.

Kulturhistorisk bedömning

En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan kontinuerligt föremål för omvärderingar. Bedömningen utgår från såväl den enskilda kyrkobyggnadens värden som kyrkomiljön i sin helhet, men också värden i förhållande till andra kyrkobyggnader i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Dörrarps kyrka

Kortfattad historik

Första gången Dörrarp omnämns i de skriftliga källorna 1393 skrivs det ”Dørathorp”. Kyrkan är dock äldre än så och uppfördes under 1200-talet som korkyrka med rakslutet kor. Senare har korets murar höjts och ett gemensamt tak lagts över kor och långhus. Den triumfbåge som tidigare avdelade de två rummen togs bort år 1807. Tjugo år senare murades sydportalen igen och kyrkan försågs med en ingång i väster.

Predikstolen är från 1641 och den slutna bänkinredningen, vilken omändrades något vid restaureringen 1932, från tidigt 1700-tal.

Exteriör

Dörrarps kyrka är en medeltida korkyrka med rakslutet kor, uppförd av sten. Vapenhus och sakristia är dock uppförda av liggande timmer, vilket reveterats utvändigt. Kyrkan saknar torn och har istället en separat klockstapel i trä. Vid en första anblick ger kyrkan sken av att vara en rektangulär 1200skyrka eftersom kor och långhus står under samma sadeltak och dess fönster är av samma storlek. Koret är dock något smalare och utgör lite mindre än hälften av byggnadens längd.

Vapenhuset är lågt och litet. Det är närmast kvadratisk till grundformen och har ett sadeltak med mer flackt takfall än långhuset. En halvrund flat natursten ligger framför dörren och omges av två svartmålade järnräcken. Trädörren är klädd med panel i fiskbensmönster och målad brun. Gavelröset ovanför den är klätt med tjärat spån, och på det sitter en modern armatur i kopparplåt och gulfärgat råglas. På den norra och södra sidan sitter ett litet kvadratisk fönster med svagt färgat katedralglas i träspröjs. Vindskivor och takgesims utgörs av brunmålade brädor.

Långhuset är rektangulärt till formen och relativt kort. Det har två stora stickbågefönster på den södra sidan och ett på den norra, samt ett sadeltak som även sträcker sig över koret. Det västra gavelröset är klätt med tjärat spån och mitt på det sitter ett litet kvadratisk fönster i fasadlivet. Under det, i den putsade muren, sitter ett något större fönster i stickbågeform.

Koret är något smalare än långhuset men lika högt. Det är proportionellt sett relativt stort i förhållande till långhusets storlek. På dess södra sida finns ett stickbågeformat fönster av samma typ och storlek som på långhuset. Mot öster finns ett något mindre korfönster i spetsbågeform. Markeringar i putsen nedanför detta antyder att det varit högre tidigare. Gavelröset är även på den östra sidan klätt med tjärat spån. Korets och långhusets gemensamma takfot utgörs av brunmålade brädor utan profileringar.

Mot korets norra sida finns den lilla sakristian som en kvadratisk utbyggnad med valmat tak. Dess nock ligger strax under korets takfot.

På den östra sidan finns en liten träport klädd med brunmålad panel i fiskbensmönster. En flat natursten ligger framför den. På samma sida finns också ett litet kvadratisk fönster, samt ett likadant åt norr. Takfoten utgörs av brunmålade brädor med små synliga hofsar.

Samtliga tak är klädda med rött enkupigt tegel. Hängrännor och stuprör är utförda i kopparplåt. Långhusets taknock kröns av två vindflöjlar i smidesjärn, utan synliga årtal. På hammarbandet mot söder finns ett mönster av inristade bågar.

Fasaderna är spritputsade med smala släta omfattningar runt dörr- och fönsteröppningar. På vapenhuset, koret och sakristian har även de yttre hörnen utformats som släta lisener. Kalkputsen är avfärgad i en bruten vit nyans som drar åt det laxrosa hållet. En markerad sockel saknas i fasaderna, men på flera ställen är grundstenarna kraftigt utstickande och synliga. På långhus och kor finns i marknivå fyra ventilgluggar, täckta med runda gjutjärnsgaller målade i svart.

Samtliga fönster har ytterbågar av trä vilka målats i en grönbeige nyans. Rutorna är på långhus, kor och sakristia ofärgade. Solbänkarna på långhus och kor är utförda av flata naturstenar som på senare tid täckts med kopparplåt. Vapenhus och sakristia har enkla kopparavtäckningar under fönstren.

Klockstapeln är relativt låg och helt inklädd med stående rödfärgad locklistpanel. Huven och lanterninens tak är klädda med tjärat spån, medan lanterninen är klädd med liggande vitmålad panel. De fyra ljudluckorna under huvens takfot sitter åt norr och söder. Dessa och bottenvåningens två dörrar är klädda med svartmålad liggande panel. Taket kröns av en smidd spira med vindflöjel. Den bär årtalen 1817 och 1880. I stapelns övre våning hänger de två kyrkklockorna.

Exteriöra förändringar

Med tanke på kyrkans höga ålder har naturligtvis en del förändringar i exteriören skett. De flesta större inträffade dock fram till 1600-talet.

Från början hade kyrkan ett lägre rakslutet kor. Dess murar höjdes under medeltiden upp till samma nivå som långhusets och hela byggnaden lades under samma sadeltak. Ett korfönster togs upp på 1500-talet, vilket senare murades igen.

Troligen tillkom sakristian i timmer under 1600-talet.

Vid restaureringen 1932 fick vapenhuset en högre ytterdörr, varvid det låga fönstret över den tidigare porten togs bort. Även sakristian fick ny dörr och på den östra väggen togs det tidigare korfönstret upp igen. Taken täcktes med tegel och isolerades invändigt med sågspån.

Interiör

Vapenhuset är litet och intimt till karaktären. De två små fönstren släpper in dagsljuset, men den mörka färgsättningen gör att rummet upplevs som dunkelt.

Det stickbågevälvda taket har en mörkt brun brädklädsel. De tre timmerväggarnas insidor saknar klädsel och är färgade mörkt bruna. Likaså är det grova brädgolvet mörkt brunt.

Väggen mot kyrkorummet är däremot slätputsad och avfärgad i vitt.

Ett trappsteg av trä står framför ingången till porten, vilken är utförd i stickbågeform.

Dörrarna är mörkt drickamålade i en enkel träimitation, liksom fönsterfodren och insidan av vapenhusets port.

En brunmålad sittbänk står längs båda långsidorna. I taket sitter en modern armatur med frostat glas.

Kyrkorummet ligger ett trappsteg över vapenhuset och börjar med passagen genom långhusets mur. Innerdörrar som vindfång saknas och golvet utgörs här av en stor flat natursten. Själva kyrkorummet, tillsammans med koret, är litet och smalt men upplevs som ljust och luftigt. De stora fönstren släpper in mycket av dagsljuset utanför. Karaktären är ålderdomlig med den bevarade inredningen och de framtagna målerierna på väggar och tak.

Det plana innertaket är ljust blågrått med molnliknande målningar i ljusare grått. Innerväggarna är vitkalkade med rikliga draperimålningar längs taklisten och runt de stora fönstren. Dessa går i blå, ljust röda och gula nyanser. På väggarna sitter också fyra mässingsarmaturer, samt en minnessten över Gustaf Ulf Bonde, död 1855. Golvet i mittgången är utfört av mörkt bruna brädor.

Bänkarna är indelade i två fasta kvarter som sträcker sig från den bakre väggen fram till koret. På den norra sidan sitter dock trappan till läktaren närmast den västra muren. Fasaderna är slutna och målade i blått med röda speglar. Inslag av grått, svart och brunt finns också. Bänkinredningen, samt den liggande panelen mot väggarna, är målade i ljusare grått. I bänkarna ligger dynor med rödaktigt tyg. På det norra kvarterets framkant står en liten psalmnummertavla målade i blått och rött. Golvet i bänkkvarteren är något högre än i mittgången och består av mörkt fernissade brädor. Över mittgången hänger en mässingsljuskrona.

Mellan långhuset och koret antyds en tidigare triumfbåge av innertakets avdelande brädverk i gråblå färg. På den tänkta triumfbågens norra sida sitter en medeltida madonnaskulptur på väggen, och på den södra predikstolen. Denna är sexkantig till formen och relativt liten, med bilder av de fyra evangelisterna utåt kyrkorummet. Den har också rika skärningar och är målade i företrädesvis gröna, röda och bruna färger. Formspråket är tydligt barockt med inslag av renässans. Ljudtaket har samma form och samma rikedom på dekorationer.

Koret har samma typ av målning på det plana innertaket som i långhuset, men molnen är här något mer distinkta i utförandet. Innerväggarna är slätputsade med kalkmålningar över nästan hela ytan. I röda och gråa färger framträder renässansliknande arkader och andra arkitektoniska och geometriska element.

Korfönstrets innerbåge har rutor av blåfärgat katedralglas i blyspröjs. I fönsternischen sitter ett triumfkrucifix.

Altaret står mot korväggen och framför det står den femkantiga altarringen. Dess svarvade dockor är målade i ljusgrått, medan knäfall och bord är klädda med blått tyg. Korets golv ligger ett steg över mittgången och består av ljust laserade och lackade brädor. På golvet står även en öppen korbänk och en medeltida dopfont av sandsten åt norr, samt åt söder ett piano och en ljusbärare i svartmålat smidesjärn. Över koret hänger en mindre mässingskrona.

Sakristian når man genom ett stickbågeformat valv i korets norra mur. Rummet är mycket litet och lågt i tak. Dörren mellan kor och sakristia är brunmålad och över den hänger en värja. Innertakets brädor är målade i ljusgrått och på golvet ligger en röd heltäckningsmatta. På den östra och norra väggen är det mörkt behandlade timret synligt, medan den västra täcks av en fast skåpinredning. Denna är målade i brunt, med antydning till ådringsmåleri. Innerfönstrens bågar är av gråmålat trä och mellan dem och ytterbågarna finns gråmålade järngaller. Ytterdörren är mörkt brun med svarta smidesbeslag. Nedanför det östra fönstret står en större träkista med smidda järnbeslag. I taket sitter en modern armatur med frostat glas.

Läktaren bärs upp av åtta sexkantiga kolonner, som marmoreras i bruna nyanser och förgyllts på kapitälens lister. Undertaket är ljusgrått. Läktarens fasad är helt rak och utförd i en enkel stil. Dockorna i den tidigare genombrutna barriären har halverats och försetts med ett plant bakstycke av brädor. Denna bakgrund är målad i rödbrunt medan fasaden i övrigt är grå med förgyllda lister. Bakom fasaden har ett mässingsfärgat räcke monterats, vilket sticker upp över den befintliga barriären.

Utrymmet på läktaren är litet och upptas till största delen av orgelhuset. Fasta bänkar saknas. Golvet, liksom trappan upp till läktaren, är klätt med en röd heltäckningsmatta.

Orgelfasaden är låg och enkelt utformad. Den är målad i grått, med viss förgyllning på det raka krönet. Spelbordet är placerat på orgelhusets södra sida. Över läktaren hänger två mindre ljuskronor i mässing.

Interiöra förändringar

Under 1500-talet tillkom en del målerier i koret samt upptogs korfönstret, vilket senare murades igen.

Enligt uppgift rasade sydöstra hörnet av kyrkan år 1807. I samband med renoveringen togs triumfbågen bort.

1767 tillkom väggarnas draperimålningar och takets måleri.

Predikstolen tillverkades 1641 och sattes upp på den södra långhusväggen. 1826 ersattes den av en ny i klassicistisk kvadratisk form som placerades på korväggens norra sida. Femtio år senare flyttades denna till långhusets södra sida. Något efter att restaureringen 1932 färdigstälts plockades åter den gamla predikstolen fram. Den reparerades och konserverades, och återuppsattes på sin ursprungliga plats.

1932 avlägsnades också järnkaminen och ersattes med elektrisk värmeanläggning. Innertaketets vita kalkfärg knackades ner och det äldre måleriet i form av en blå himmel med vita moln togs fram. Likaså avlägsnades putslagren på innerväggarna och de underliggande målerierna från 1500-talet och fram till 1700-talet rengjordes och konserverades.

Orgelfasaden utvidgades åt sidorna och orgelverket byttes ut, medan läktaren förkortades med en meter. De första bänkraderna togs bort för att ge mer plats i koret och de kvarvarande gjordes mer bekväma att sitta i. Golvet lades om med nya brädor och i koret tillverkades ett nytt altare och ny slät altarring i halvcirkelform. Dopfunten och triumfkrucifixet återbördades till koret efter att korfönstret tagits upp och försetts med katedralglas.

1975 tillverkades en ny altarring i enlighet med en tidigare modell med svarvade dockor och femkantig form.

Innerväggarnas måleri rengjordes och konserverades 1981. Uppgifter saknas om interiörens eventuella ommålningar efter restaureringen 1932.

Viktigare inventarier

En madonnaskulptur och ett krucifix från 1200-talet finns i kyrkan. Lillklockan är tillverkad år 1527 i Ryssland. Ett medeltida triumfkrucifix härstammar från 1500-talet. Predikstolen i renässansutförande tillverkades år 1641, medan bänkinredningen kom på plats på 1700-talet.

Kyrkogården

Kyrkogården är liten och omges i norr, söder och väster av stödmurar i natursten, samt åt öster av en kallmurad stenmur. Kyrkan ligger på en kulle och i det sydvästra hörnet är stödmuren därför mycket hög. I den östra muren finns en medeltida fönsteromfattning inmurad, samt en smidd järngrind ut mot de intilliggande fälten.

Kyrkan omges närmast av ett smalt stråk belagt med singel, i övrigt är kyrkogården gräsbevuxen. Grusgravar saknas. Från den västra grinden leder en gång av smågatsten fram till kyrkporten. Den lades om år 2004.

Åt norr är kyrkogården utvidgad under modern tid, men har knappt börjat användas. Mot den norra murens stödwall ligger några äldre gravvårdar i sten. En liten rödmålad ekonomibyggnad av trä står i det nordvästra hörnet.

Klockstapel, i kyrkogårdens sydöstra hörn, uppfördes troligen på 1600-talet. Den kläddes in år 1817.

Kulturhistorisk karaktärisering och bedömning

Dörraps tidigmedeltida kyrka har som de flesta riktigt gamla kyrkor utsatts för en del förändringar. Den har byggts till med sakristia, murarna har höjts, fönster har satts igen och tagits upp och fönsterstorlekarna har ökats efter hand. Delar av det medeltida ursprunget har därmed fallit bort och ersatts med nya tiders influenser. Av den ursprungliga tidsepoken är det omfattande måleriet i koret det tydligaste spåret som finns kvar.

Kyrkans exteriöra karaktär påminner om många barockkyrkors, med sina relativt stora fönster i förhållande till byggnaden små yttermått. Likaså har den under 1650-talet tillkomna klockstapelns samma formspråk med sin klockformade huv. Interiören i kyrkan är också präglad av sin inredning från 1600- och 1700-talen, samt de tidstypiska draperimålningarna.

Många medeltida kyrkor har under 1800-talet ersatts med större kyrkobyggnader. De gamla har då antingen rivits eller under en längre tid fått stå och förfalla tills allmänhetens intresse för att bevara dem väckts. Dörraps kyrka har aldrig upplevt detta utan kontinuerligt använts som sockenkyrka och därmed hela tiden anpassats efter församlingens behov.

Det kulturhistoriska värdet är förstås högt i en så gammal kyrka även om dess karaktär förändrats under århundradena. Värdet ligger bland annat just i detta, den långa obrutna brukartraditionen som fått sätta sina spår. Det innebär dock inte att man bör planera för genomgripande förändringar i fortsättningen, men inte heller att den skall göras till ett obrukbart museum.

Färgsättningen på bänkarna verkar vara densamma som efter 1930-talets restaurering. Den är knappast trogen originalet utan mer ett utslag av tidens smak, och kan med fördel tonas ned och göras ljusare vid kommande restaureringar. Möjligen kan det finnas rester av dekorativt måleri i senbarock stil som kan vara värt att ta fram. En färgsättning i ljusa och mer enhetliga nyanser skulle dessutom få väggarnas målningar att framträda bättre.

Vid framtida restaureringar bör stor hänsyn tas till det nuvarande skicket i kyrkan och de material som traditionellt använts för kyrkobyggnader. Det är viktigt att Dörraps kyrka får behålla den karaktär den har idag utan inblandning av alltför avvikande element, vad det gäller färg, material och formspråk.

Händelseregister

Kyrkan uppförs under 1200-talet med rakslutet kor. Senare höjs korets murar och det läggs under samma tak som långhuset.

Under 1500-talet tillkom en del målerier i koret samt upptogs korfönstret, vilket senare murades igen. På 1600-talet byggdes sakristian till.

- 1641 - Predikstol
- 1657 - Klockstapeln byggs
- 1767 - Väggarnas draperimålningar och takets måleri tillkommer
- 1807 - Triumfbågen mellan långhus och kor tas bort
- 1817 - Klockstapeln från 1657 byggs in och förbättras
- 1826 - Ny predikstol på norra sidan av den bakre korväggen
- 1827 - Ny ingång i väster, sydportalen muras igen
- 1875 - Orgel av Carl Elfström, Ljungby
- 1876 - Predikstolen flyttas till korets södra sida
- 1932 - Restaurering under ledning av arkitekt Göran Pauli, Jönköping
 - Taken täcks med tegel
 - Innertaket isoleras med sågspån
 - Inre väggmålningar knackas fram och restaureras
 - Innertakets himmelsblå färg tas fram
 - Elektrisk värmeanläggning installeras och kaminen tas bort
 - Nytt orgelverk av U Lindgren, Göteborg
 - Orgelfasaden utvidgas
 - Spelbordet vänds mot kyrkorummet
 - Golvet läggs om med nytt bjälklag
 - De främsta bänkraderna tas bort
 - Bänkarna görs bekvämare
 - Läktaren förkortas en meter
 - Nytt altare och altarring
 - Nya dörrar till vapenhus och sakristia
 - Korfönstret tas upp och förses med katedralglas
 - Mariabild sätts upp på den norra väggen
 - Krucifix från 1200-talet sätts upp på altaret
 - Dopfunten av sandsten sätts upp i koret
- 1934 - Den gamla predikstolen restaureras och sätts upp på den södra sidan
- 1956 - Orgeln restaureras
- 1965 - Klockstapelns spåntak kläs om
- 1967 - Yttre restaurering
 - Fasadernas puts lagas och avfärgas
 - Gavlarna kläs om med ekstav
- 1975 - Ny altarring enligt äldre modell
- 1981 - Innerväggarnas målningar rengörs och konserveras
- 1995 - Utvändigt restaurering
 - Fasadernas puts lagas och avfärgas
 - Nytt taktegel på vapenhuset
 - Vindskivor och gavelspetsar tjärstryks
 - Fönstren målas
 - Rötskadat virke i sakristia och vapenhus byts ut
 - Sakristians vind isoleras

- 1996 - Klockstapeln restaureras
- Rötskadat virke byts ut
- Stapeln tjärstryks
2004 - Ny gång av smågatsten framför kyrkan

Källförteckning

Följande arkiv och litteratur har nyttjats i samband med vårdplansarbetet:

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
Handlingar från Kungl. Byggnadsstyrelsen är inkluderade

Klipparkivet vid Smålands museum: Dörarps kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Ljungby kommun, Byggärenden, Dörarps kyrka

Vassi Heidi, red, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, 1998